

Granasztói Olga*

Mentés másként

A Barkóczy család könyvtárának kalandos története
a 18. századtól – 2022-ig

I.

A szalai és tavarnai gróf Barkóczy család neve elsősorban Barkóczy Ferenc (1710–1765) egri püspök, esztergomi érsek révén maradt fenn.¹ A jeles főpap nemcsak az egyházban betöltött szerepével, hanem sokoldalú művelődéspártoló tevékenységével is a 18. század egyik legkiemelkedőbb alakjává vált. Személyét többféle megközelítésben vizsgálta már a művelődéstörténetírás, a közelmúltban pedig könyvtáráról önálló monográfia jelent meg.² A kimagasló műveltségű és könyvszerető Barkóczyak feledésbe merült későbbi generációinak megismeréséhez közvetlen kapocs a közismert főpap alakja, akinek további könyveit is magába zárja a most közgyűjteménybe került Barkóczy-könyvtár, megannyi kiváló Barkóczy leszármazott közös hagyatéka.³

2022 őszén a Magyar Tudományos Akadémia könyvtára Monok István főigazgató hathatós közreműködésével megvásárolta az 1948-ban megmentett gróf (Hadik)-Barkóczy család könyvgyűjteményének maradványát, mintegy 2500 kötet 16–20. század között keletkezett könyvet. A nagy történelmi család legismertebb tagjai révén, mint a már említett Barkóczy Ferenc püspök vagy Hadik-Barkóczy Ilona, az első magyar szabadkőműves nő vagy id. Hadik-Barkóczy Endre, a főrendiház elnöke, Andrássy Gyula sógora, majd két évszázad családi könyvgyűjtése, egy európai léptékű, egykor több tízezer kötetet számláló muzeális állomány

* A szerző a HUN-REN Debreceni Egyetem Klasszikus Magyar Irodalmi Textológiai Kutatócsoport tudományos munkatársa.

¹ Barkóczy Ferenc (1710–1765) 1745–1761 egri püspök; 1761–1765 esztergomi érsek, Heves és Esztergom megye főispánja. Életrajzát közreadták az egri püspököket, illetve esztergomi érsekeket bemutató monográfiákban: MESZLÉNYI Antal, *A magyar hercegprimások arcképcsarnoka, 1707–1945*, Bp., Szent István Társulat, 1970, 424–430; DÓKA Klára, *Barkóczy Ferenc = Esztergomi érsekek, 1001–2003*, szerk. Beke Margit, Bp., Szent István Társulat, 2003, 341, 347.

² DÓBÉK Ágnes, *Barkóczy Ferenc (1710–1765) egri püspök könyvtára*, Bp., MTA KIK, 2021.

³ A továbbiakban előfordul, hogy a Barkóczy könyvtár (Hadik)-Barkóczy néven lesz emlegetve: a kettősnév azonban nem arra utal, hogy a könyvtárban lenne akár egyetlen könyv is a Hadikoktól. A kettős név használata abból ered, hogy a Barkóczy család grófi ága kihalt volna, ha az egyetlen leszármazottat, Barkóczy Ilonát, aki 1860-ban ment férjhez gróf Hadik Bélához, nem fiúsították volna, és nem alapították volna meg a Barkóczy-hitbizományt, amit onnantól kezdve az elsőszülött fiúgyermek örökölt, akinek a kettős nevet kellett viselnie.

fennmaradt része vált közkinccsé.⁴ A magyar könyvtártörténetben egészen egyedülálló módon ugyanennek a gyűjteménynek egy másik része már 1948 óta közgyűjteményben van, de az elkobzás útján jutott a magyar állam tulajdonába, majd került Bajára, ahol az Ady Endre Városi Könyvtár gyűjteményében ma is hozzáférhető.⁵

Némi pátozzsal azt is mondhatnánk, a gyűjtemény megmentésének története és máig megőrzött állománya szimbolikusan egy nagy történelmi korszak lezárulását is jelképezi: szinte biztosra vehető, hogy a II. világháborúig magánkézen továbbörökített gazdag kulturális javainkból (könyv és kéziratgyűjtemények, műgyűjtemények, bútorok, fegyverek stb.), melyek nagy része „ebek harmincadjára” jutott 1944 után, ilyen nagyságrendű és jelentőségű anyag már nem fog előkerülni, és főképp nem fogja gyarapítani egyetlen hazai közgyűjteményünket sem.⁶

A (Hadik)-Barkóczy-könyvtár sikeres megmentéséhez egyrésztől szükség volt egy olyan elkötelezett szellemre, aki a veszélyes időkben felismerte e történelmi gyűjtemény jelentőségét, megmentése érdekében kockázatot vállalt, és azt hagyta örökölni, hogy ha eljön az ideje, annak helye csakis egy magyar közgyűjteményben lehet. A (Hadik)-Barkóczy-könyvtár maradéka így került most Györffy György történész, akadémikusnak, a magyar őstörténelmi kutatások egyik legnagyobb alakjának köszönhetően, a végrendelete szerint eljáró örökösök révén, a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárába.⁷ Másrésztől szükség volt egy olyan közgyűjteményre, amelyik felismerte, hogy a muzeális gyűjtemény maradványa afféle „régészeti leletként” több évszázad szellemi, kulturális örökségét nemcsak egyes értékes darabjai révén reprezentálja, hanem összességében tükrözi a magyar főnemesség könyves műveltségének évszázadokon átívelő kiemelkedő színvonalát, kultúrateremtő gazdagságát.

II.

A gyűjtemény megmentésének izgalmas részleteit maga Györffy György foglalta össze egy visszaemlékezésében 1989-ben. Most először lát nyilvánosságot írása, melyet néhány kisebb-rövidebb, a tárgyhoz szorosan nem tartozó megjegyzés

⁴ Hadik Barkóczy Ilona (1833–1887) 1860-ban ment feleségül gróf Hadik Bélához (1822–1872). Személyéhez ld. VÁRI László, *Hadik-Barkóczy Ilona és a szabadkőművesek = Aetas*, 27(2012), 3, 49–62; id. Hadik-Barkóczy Endre (1862–1931), cs. kir. kamarás, v. b. tanácsos, a főrendiház örökös tagja és elnöke, máltai lovag. Vö. GUDENUS János József, *A magyarországi főnemesség XX. századi genealógiája*, I, Bp., Natura, 1990, 500.

⁵ <https://www.bajaikonnyvtar.hu/galeria/regi-konyvek-tara/>.

⁶ KERESZTES Csaba, *Műkincsek ebek harmincadján – veszélybe került műtárgyak Magyarországon 1944–1949* = ArchívNet, 15(2015), https://archivnet.hu/hetkoznapok/mukincsek_ebek_harmincadjan.html (letöltve: 2023. 05. 05.).

⁷ Györffy György (1917–2000) további életrajzi adataihoz ld. <https://akademikus.mtak.hu/adatlap/gyorffy-gyorgy/>.

kihagyásával jegyzetelve adunk közre. A jobb tájékozódás kedvéért azonban érdemes összefoglalni a Barkóczy család leszármazását.⁸

A Barkóczyak két nemesi előnevet is használtak az idők során, a szalait és a tavarnait. Mindkét előnév a család származási helyét mutatja. A szalai arra utal, hogy a család Zala (régies nevén Szala) vármegyéből származik, első birtokait és kisenemesi rangját ott kapta, bár később e birtokokat Vas vármegyéhez csatolták. A második előnév, a tavarnai, már a család Zemplén vármegyei felemelkedéséhez kapcsolható. Mivel a család Zala (Vas) vármegyei birtokait teljesen elvesztette, a tavarnai előnevet mintegy az új birtokközpont helyét jelölve használta. A tavarnai nemesi nevet akkor hagyták el, amikor Barkóczy IV. János (1807–1872) után a család fiú ágon kihalt, ezért egyszülött leányát, Ilonát, aki Hadik Bélához ment feleségül, fiúsította. Ettől kezdve a Hadik család saját származási helyét vették föl előnévként a régi szalai mellé, így lett nevük futaki és szalai Hadik-Barkóczy.

A család felemelkedése Zemplén megyébe költözésüktől számítható. A katonáskodás hagyománynak számított, a felmenők között várkapitányok, kapitányok, ezredek, tábornokok vannak, akik mind újabb birtokokat szereztek elsősorban Zemplénben, de a környező megyékben is. Barkóczy II. Lászlót (1601–1659) emelték először bárói rangra, majd fia, Barkóczy II. Ferenc (1650?–1727?) zempléni főispán, kuruc tábornagy 1687-ben megkapta a grófi címet. Ennek fia, Barkóczy III. Ferenc (1686–1706 között szintén zempléni főispán) kuruc ezredesként 1711-ben feladta Csicsva várát és meghódolt a császáriaknak. Feleségével, Zichy Júliával tizenegy gyermekük született, akik egy kivételével mind megérték a felnőttkort. Köztük IV. Ferenc egri püspök és esztergomi érsek, József Sándor (?–?) kalocsai nagyprépost (1747–178), Imre (?–1764) máramarosi főispán (1751–1764), valamint III. János (?–1782) 1759–1782 között szabolcsi főispán, akinek egyenes ági leszármazottai voltak a későbbi Hadik-Barkóczyak.

Györffy György: A Hadik-Barkóczy Endre által örökölt gróf Barkóczy-könyvtár szétszóródása

Gróf Hadik Béla 1860-ban vette nőül Barkóczy Ilona grófnőt; mivel vele a Barkóczy család grófi ága kihalt, a Barkóczy-hitbizomány a kettős nevet felvevő Hadik-Barkóczy Endrére szállt, kinek fia Zichy Klára grófnőtől: Hadik-Barkóczy Endre. A hitbizományhoz három-négy kastély tartozott: Tavarna és Varannó Zemplénben, Pálócz Ungban és a hajdani kolostorépület Jánkon, Szatmár megyében. Az utóbbi nem volt kastélynak berendezve. A három kastély Csehszlovákiához került a trianoni békeszerződésben.

⁸ NAGY Iván, *Magyarország családai címerekkel és nemzékrendi táblákkal*, Pest, 1868 [reprint], pótlék-kötet, 83; *Zemplén vármegye és Sátoraljaújhely r. t. város*, szerk. Borovszky Samu, Bp., Apollo Irodalmi Társaság, é. n., 525; *Adalékok Zemplén vármegye történetéhez*, 6(1900), 6, 192; BARKÓCZY László, *A Barkóczy család névadási szokásai = Névtani Értesítő*, 20(1998), 29–30.

A hitbizományi javak révén az ifj. Hadik-Barkóczy Endrere öröklődött a gróf Barkóczy-könyvtár, mely felölelte a könyvgyűjtő és nyomdaalapító bibliofil Barkóczy Ferenc egri, majd esztergomi érsek, hercegprímás és a klasszikus tudományok iránt érdeklődő gróf Barkóczy József könyveit. A könyvtárat Pestre szállítása előtt valószínűleg a lakályosan berendezett Tavarnán tartották. A könyvtárba semmi sem került a Hadik Andrásról leszármazott gróf Hadik család könyvtárából; a tábornagy nagy „ex libris”-ét először 1986 táján, egy áruba bocsájtott könyvben láttam a Központi Antikváriumban. A Barkóczy-könyvtárnak nem volt ex librise, de számos Barkóczy-bejegyzés tanúskodott a tulajdonosról. Könyvtárunkba az ex libriek szerint néhány kisebb könyvsorozat jutott egy gróf Zichy-könyvtárból és egy pergamén kötésű Jellasich gróf könyvtárából.

Amidőn idősebb Hadik-Barkóczy Endre Múzeum utca 7. számú, kívülről igénytelen palotáját berendezte (utóbb Kossuth Klub), Zemplénből (Tavarnáról?) lehozatta könyvtára szép és értékes részét, de úgy, hogy bizonyos sorozatok, pl. Fejér: Codex 42 kötetéből csak 10 kötet került ide. A könyvtár a Múzeum utcai palota utcai keleti sarokszobájába került a fenyőfából, a családi üzem fájából készített, két (alsó+felső) részes, az ajtóhoz és ablakokhoz szabott polcokon lett elhelyezve.

A polcok kb. 64 folyóméter kötetre voltak szabva, de a kisebb kötetekből 2 sor is elfért egy polcon. Az alsó polcsoron (kb. 16 m) az ívrét, túlnyomóan bőrkötésű régi könyvek helyezkedtek el. A könyvanyag elhozatala és válogatása Zemplénből látszólag gondatlanul, szemre történt, ebből adódott egyes sorozatok hiányos volta.

Hadik-Barkóczy Endréhez 1945 végén vagy 1946 elején a bebörtönzött Almásy László küldött el.⁹ Hadik-Barkóczy Endre kezdetben bizalmatlanul fogadott, utóbb összebarátkoztunk; többször járt nálam, egyszer Bisztrai Farkas Ferenc sógorom is eljött hozzánk teára, házasságunk után pedig Révay István összehívott teára vele és gróf Hoyos Bélával.¹⁰ Mindamellettem Hadik Bandi mindig a belső

⁹ Almásy László Ede (1895–1951) utazó, Afrika-kutató, felfedező, pilóta, autóversenyző. A családi emlékezet szerint Györfy György Révay Istvánon keresztül ismerkedett meg vele, majd baráti viszonyba kerültek. Almásyt a háború után többször letartóztatták, háborús és népellenes bűncselekményekkel vádolták, kínvallatták. 1946-ban felmentették, de 1947-ben újra letartóztatták, ekkor Faruk egyiptomi király unokaöccse közbenjárására engedték szabadon, és hamarosan elhagyta Magyarországot. Györfy Almásytól néhány relikviát őrzött, melyeket 1998-ban odaajándékozott az érdi Földrajzi Múzeumnak: Almásy könyvtárának egyetlen, véletlenül megmaradt darabját (ROHLFS, Gerhard, *Drei Monate in Der Libyschen Wüste*, Kassel, Verlag von Theodor Fischer, 1875), és a Szaharában használt katonai zseblámpáját, amit szintén nála hagyott barátságára jelül.

¹⁰ Bisztrai Farkas Ferenc (1903–1966) banktisztviselő, politikus, lapszerkesztő és kiadó. 1939-ben a Nemzeti Parasztpárt alapító tagja. 1939-ben vette feleségül Györfy Annát (1915–2006),

udvari szobában fogadott, ahol a Hadik András által csináltatott nagy barokk szekrény, a hozzá tartozó asztal és szarvasbőr bevonatú garnitúra volt, a falon meg XVII. századi arcképek. Az utcai lakrészbe, mely az ostrom alatt golyósérüléseket is szenvedett, nem vezetett be. A könyvtárszobát sem láttam. (Egy golyó mindenesetre a hátsó részben álló nagyszekrényt is átütötte, de Hadik-Barkóczy Endre kijavíttatta.)

Hadik-Barkóczy Endre tavarnai és más zempléni kastélyaik legértékesebb tárgyait 1944 őszén vagonba rakatta és útnak indította Budapest felé, de a vagon – valószínűleg német katonák félreirányításával – soha nem érkezett meg. Ennek felkutatására ment Hadik-Barkóczy Endre 1947 elején útlevéllal a Felvidékre, majd onnan Nyugatra.

Hadik-Barkóczy Endre palotáját 1948-ban a gazdasági rendőrség figyelte. A palotában, Lakatos bácsi, a komornyik, neje és fia mellett Hadik-Barkóczy Endre második élettársa, Böröcz Endréné lakott négy, utóbb Hadik néven adoptált 6–16 éves gyermekével. (Első élettársa anyjának ausztriai német komornája volt; ettől született két idősebb gyermeke; ezek hárman Ausztriába, majd Kaliforniába költöztek, utóbb Hadik-Barkóczy Endre ehhez az asszonyhoz, San Francisco mellé költözött; leánya egy tengerésztiszt, későbbi rangján admirális lett; ez Vajayhoz fordult a Hadik grófi cím megszerzése ügyében.)¹¹ Böröczné, Hadik-Barkóczy Endre távozása után beköltözött Endre hátsó hálószobájába, és lakta a két elülső szobát.

Amikor Lakatos bácsi neszét vette a ház figyelésének, a könyvtár legértékesebbnek vélt nagy alakú (ívrét) részét lehordta a pincébe, egyéb javakkal, melyekről nem tudok.

A könyvtár nagy alakú részét a pincéből a gazdasági rendőrség lefoglalta és elvitette; véletlenül láttam az Esterházy utcában egy nyitott, igáslovak vontatta társzekéren, amikor elvitték¹² Csak egy kocsis ült a bakon. Komoly őrizet alatt nem volt. Állítólag a Széchenyi Könyvtár válogathatott belőle, majd átadták a bajai múzeum könyvtárának. Ott láttam meg Solymos Ede igazgató révén 1952 táján, amikor Csemegi Jóskaival és Kádár Zoltánnal bizánci eredetű régé-

Györfly György nővérét. – Gróf Révay István (1899–1989) történész, demográfus. – Gróf Hoyos Béla (1901–1978) mérnök.

¹¹ Ifj. Hadik-Barkóczy Endre (1899–1999) Ausztriában élt, majd Amerikába emigrált, 1952-ben Texasban nősült meg, Elfriede Louise Obitschot (1899–1966) vette feleségül, ő volt anyjának német komornája. Gudenus XX. századi genealogiája szerint közös gyermekük (legalábbis házasságkötésük után) nem született (vö. GUDENUS 1990, i. m. 500). Györfly azonban egyértelműen utal arra, hogy volt két gyermeke, akik valószínűleg a később feleségül vett E. L. Obitschtól születtek még Magyarországon. – Vajay Szabolcs (1921–2010) társadalomtörténész, genealógus, heraldikus.

¹² Az Esterházy utca a mai Pollack Mihály tér.

szeti-műtörténeti emlékeket kerestünk fel a Dunántúlon (Veszprém–Pécs–Baja–Nádudvar–Kalocsa útvonalon). Valótlán az a Csapodi–Vértessy-féle magyar könyvtártörténeti könyvben közölt adat, mely szerint ő a zúzda elől pénzért vásárolta és mentette meg a Bajára került Hadik-Barkóczy könyvtárat.¹³ Baján a Hadik-Barkóczy-könyvtárból kezembe került, emlékszem a magyar vezérek és királyok képét tartalmazó XVII–XVIII. sz.-i *Mauzoleum* kötetre.¹⁴ Sajnáltam, hogy nem hozzám került.

Szomorúbb sorsa lett a kis és közepméretű nagyobb könyvanyag-nak. Amikor a gazdasági rendőrség lefoglalta a palotát, az asszony (Böröczné) megtarthatta azon szobák bútorait és képeit, amelyekbe gyermekeivel költözött; itt volt a könyvtár nagy része (kb. 6/7-e) és az oda menekített képek, bútorok. A lakrészt 1-2 nap alatt ki kellett üríteni. Ekkor keresett fel Lakatos bácsi az asszony kérésével, akivel személyesen is beszéltem. Kért, hogy vitessem el a könyvtárat bárhová, ahová gondolom, minden anyagi ellenszolgáltatás nélkül, akár közkönyvtárba is. Biztonság kedvéért Zajzon Béla ügyvéddel csináltattam egy ál-adásvételi szerződést az átvett javakról (talán 10000 Ft értékben?).¹⁵

A könyvtár legnagyobb részét – maradtak még Böröczéknél, pl. utóbb náluk láttam a Szilágyi *Magyar Nemzet Története* több kötetét, melynek az eleje hozzám került – teherautón a Teleki Intézet sarokpincéjébe vittem, melyet Révay István adott át, mert az Államtudományi Intézet kiürítette.¹⁶ A padlóra egy nagy fóliát terítettem le, s erre odaöntötték a kosarakat a könyvekkel. Rövidesen láttam, hogy a pincebogarak eszik a bőrkötést, s ezért elkezdtem a pergamen kötésű könyveket hazahordani, a bőrkötéseket pedig intézeti igazgatói szobám polcaira. A középnagyságú, igen szépen kötött XIX. századi könyveket Révay I. igazgatói szobájában helyeztük el (kb. 4-5 folyóméter).

¹³ CSAPODI Csaba, TÓTH András, VÉRTESY Miklós, *Magyar könyvtártörténet*, Bp., Gondolat, 1987.

¹⁴ *A Nádasdy-Mausoleum* Nádasdy III. Ferenc országbíró költségén 1664-ben Nürnbergben jelent meg. Ötvenkilenc (a címlapot is beszámítva hatvan) egész oldalas, vegyes technikával készült (rézmetszet és rézkarc) képet tartalmaz a hun és magyar vezérekről és a magyar királyokról, különböző előképek alapján.

¹⁵ Zajzon Béla (1905–1952) ügyvéd, a Nemzeti Parasztpárt jogtanácsosa.

¹⁶ Gróf Révay Istvánt (1899–1989), a felvidéki magyar kisebbség egyik korábbi vezetőjét 1948-ban nevezték ki a Teleki Pál Tudományos Intézet keretei között működő Államtudományi Intézet igazgatójának. Az Intézet az Esterházy (Pollack Mihály tér) – Bródy Sándor utca sarkán lévő Festetics palotában volt elhelyezve. Az 1948-as politikai fordulatot követően 1949-ben az Intézetet felszámolták, feladatait részben a Kelet-Európai Tudományos Intézet vette át – melynek Bibó István volt egy ideig az elnökhelyettese – majd ez is megszűnt.

A könyvespolcokból Pista kért; azzal a feltétellel adtam neki le-tétként 4 m-t, hogy a polcon a hátsó sorban fogja őrizni a könyvtár kemény vászon- és papírkötésű, jobbára XVIII–XIX. századi köte-teit (kb. 20 folyóméter).¹⁷ Pista a könyveket felvitette a padlásra, majd a padlástér légó kiürítésekor elvitelére szólított fel. Ekkor Révay István segítségét kértem, aki egy olyan levegőtlen pinceközt utalt ki, amelyet intézete penészedés miatt ürített ki; sajnos az ide hordott könyvek megpenészedtek és helyrehozhatatlanul összegörcbültek a nedvességtől. A könyvtár azon papírkötéses, jobbára XIX. századi, részben képes folyóirat és egyéb anyagát, amelyet Lőrincze Lajos és Deme László emeleti utolsó szobájába vittem (kb. 20 fm), az Ál-lamtudományi Intézet könyvei mellett és mögött helyeztem el.¹⁸ A könyvanyag kiürítésére akkor került sor, amikor 1949 szeptembe-rében a Teleki Intézet utóda, a Kelet-Európai Intézet megszűnt. A kö-zép méretű és a Révaynál tárolt könyvek nagyobb felét Hajagos hi-vatalsegédvel becsomagoltattam, és a feltűnés kerülésével az olasz kultúrintézet (Sándor u. 8.) jobboldali mellékfolyosójára vittem Mosca igazgató engedélyével.¹⁹ Ez akkor – külföldi követség tarto-zéka lévén – veszélyes megoldás volt. Mivel közben Révay István disszidált, Mosca önhatalmúlag birtokba vette azt a könyvanyagot, amelyet Révay szobájából az olasz intézetbe szállítottunk. (Utóbb Rómában Mosca meghívott szép nagy lakásába, de könyvtárszobáját nem mutatta meg).

A bőrkötéses könyvek egy részét intézeti szobámból titkárnőm, Bárány Dezsőné lakására vittem; ez a lakás (Üllői út) a Kilián laktanya ostromakor, 1956-ban belövéseket kapott; a könyvekből általam nem ismert mennyiség pusztult el, de a biztosító térített nekik a maradék láttán. Én úgy emlékeztem, hogy Bárányné halála után nem jártam a maradék után, de feleségem szerint egyszer Bá-rányné felszólítására elhozattam. 1956 után, amikor Mosca már tá-vozott, az olasz intézet gondnokától, Gavolditól elhozattam a Mos-ca által meghagyott becsomagolt könyvanyagot, javarészt azokat, amelyek Lőrinczék szobájában voltak elhelyezve, de részben talán az én intézeti szobámban. Ezekből a bőrkötésesek Múzeum körüti lakásom előszobája polcára kerültek, az egyszerű kötésesek Leány-

¹⁷ Györfly György testvére, Györfly István (1912–1999), szemorvos. A Bródy Sándor utca 10. szám alatti ház második emeletén élt ekkor családjával.

¹⁸ Lőrincze Lajos (1915–1973) nyelvész és Deme László (1921–2011) nyelvész a Györfly György által 1941-től igazgatott Táj- és Néptudományi Intézet munkatársai voltak. Ez az Intézet is a Teleki Pál (utóbb Kelet-Európai) Tudományos Intézet keretei között működött 1949-ig.

¹⁹ Bródy Sándor utca 8. Az Olasz Kulturális Intézet 1942-től működik az épületben. Rodolfo Mosca történész 1936 és 1951 között az ELTE olasz tanszékén olasz kultúrtörténetet tanított, az Olasz Intézet igazgatója volt a háború alatt.

falura, a kivitt alsó polcrészekre; egy részük ma is csomagolt állapotban van ott.

A legszebb bőrkötéseket pesti lakószobám ruhásszekrénye tetjén őriztem. Ezeket Farkas Ferkó kölcsön elkérte, majd halála után Panna visszaadta és Leányfalura vittem.²⁰ Neki adtam Racinet: *Les costumes historiques* című vörös bőrkötéses történeti viseleti könyvsorozatát illusztráció példatárként.²¹ Csak 1-2 más kötet maradt nála.

A könyvtárból leányfalusi házam építésekor csak két régi kötetet adtam el; a Budapesti Történeti Múzeumnak Kakas János budai polgár XVI. sz. eleji kötetét történeti bejegyzésekkel, melyről Kubinyi András cikket írt) egy ősnymtatványt a leányfalusi ház építésekor az Akadémiai Könyvtárnak adtam el.²²; Orlandinak adtam ajándékba egy kb. négykötetes újabb angol könyvsorozatot, mely telivér lovak pedigregjét tartalmazta.²³ Moscának adtam az őrzés fejében egy számos lapból álló XVII–XVIII. századi Róma madártávlati képet, mely összeragasztva egy falat töltene be, továbbá egy több kötetes olasz sorozatot. [...]

Sok ezer főúri és úri könyvtárnak lett ez a sorsa 1944 után az 50-es évek folyamán. Kivétel a pétervásári Keglevich-könyvtár, melyet Pastinszky volt árverési csarnok tisztviselő szerzett meg és szállított dömösi házába²⁴; ez legalább szakértő gyűjtő és kereskedő kezébe került, de a legtöbb könyvtár tönkrement, szétszóródott.

A legnevezetesebb pusztulás az oroszvári főhercegi kastély könyvtárát érte. Többektől hallottam, hogy ezt egy helybéli, kommunistává lett tanító zúzdába szállította. Így semmisült meg egyebek mellett egy nagy értékre biztosított ófelnémet kódex több ezer igen értékes, szépen kötött könyvvel együtt.

1989. XI. 16.

Győrffy György

²⁰ Bisztrai Farkas Ferenc, Győrffy György sógora (ld 10. lábjegyzet). – Panna Győrffy György nővére, F. Győrffy Anna grafikusművész, illusztrátor.

²¹ RACINET, Auguste, *Le Costume Historique*, Paris, Firmin-Didot and Co., 1888.

²² *Almanach noua plurimis annis venturis inservientia: per Ioannem Stoefflerinum Iustingensem & Iacobum Pflaumen Vlmensem accuratissime supputata: & toti fere Europe dextro sydere impartita*, Velence, 1504. A Kakas János kéziratot feljegyzéseit tartalmazó kötetről készült tanulmány: KUBINYI András, *Budai Kakas János és történeti feljegyzései = Tanulmányok Budapest múltjából, XVIII*, Bp., A Budapesti Történeti Múzeum Kiadványa, 1971 (Budapest Várostörténeti Monográfiái, XXVII), 59–77. Kubinyi tanulmányában szerepel, hogy a Budapesti Történeti Múzeum Győrffy Györgytől vásárolta meg (1965-ben) a kötetet (vö. KUBINYI 1971, i. m. 62). Az MTA Könyvtárnak eladott ősnymtatványt egyelőre nem sikerült azonosítani.

²³ Orlandi Győrffy György barátja, Budapestre akkreditált olasz diplomata volt.

²⁴ Pastinszky Miklós (1914–1986).

III.

A Barkóczy család, és különösen a hitbizományt öröklő elsőszülött Hadik-Barkóczyak mesés vagyonának pusztulása jellegzetes magyar történet a huszadik századból, de a könyvtár megmenekülése, még ha kettészakadva is, nem mindennapi példája egy Budapesten őrzött gyűjtemény túlélésének az ostrom alatti és utáni pusztítások idején.²⁵

Alapításakor, 1859-ben a Hadik-Barkóczy-hitbizomány 92 falu határára terjedt ki, 1911-ben 44 ezer kataszteri hold nagyságú volt, amely 1935-re 6 ezer holdra csökkent, mivel a hitbizomány alá eső birtokok legnagyobb része Csehszlovákiához került.²⁶ A zempléni uradalom központjában, Tavarnán az 1778-ban földrendezésben összedőlt kastélyt 1832-ben építették újjá, majd bővítették 1851-ben.²⁷ Az onnan egy órányira fekvő Varannón egy további kastély, Kassán városi palota, Ung vármegyében, Pálócon pedig egy 17. század közepén épített, majd többször átépített impozáns kastély képezte a család legjelentősebb felső-magyarországi ingatlanvagyonát. Magyarországon 1945-ig a hitbizomány részeként megmaradt nagy kiterjedésű birtokuk központja Szabolcsban, Jánkon (ma Jánkmajtis) volt malommal, olajgyárral és a középkori pálos monostorból átalakított, de nem használt kastéllyal, ami 1945 után ugyancsak elpusztult.²⁸ Csehszlovákia megalakulása után nem sokkal a cseh államkincstár a család varannói birtokaiból 18 ezer holdnyi birtokrészt elkobozott a földreform ürügyén, amelynek jogszerűtlensége miatt 1928-ban Hadik-Barkóczy Endre pert indított a csehszlovák állam ellen a lausanne-i nemzetközi bíróságon 15 millió aranykorona értékben.²⁹ Ennek egyik következményeként végül meg kellett válnia varannói kastélyától, amely azonban a II. világháborúban ugyanarra a sorsa jutott, mint – a kassai palota kivétel – az összes többi kastélyuk: mindegyik nyomtalanul elpusztult, egyik sem élte túl a hetekig-hónapokig „hullámmzó” háborús frontot, a beszállásokat, a vele járó pusztítást.³⁰

A Barkóczyak évszázadokon át felhalmozott művészeti értékei más magyar főúri családokéhoz hasonlóan hatalmas arányban pusztult el a II. világháború alatt és után. Az azonban ritkább esetnek számít, hogy összes történelmi nevezetességű kastélyuk eltűnt a föld színéről, és mint Györffy visszaemlékezéséből kiderül, azok

²⁵ Vö. KERESZTES 2015, i. m. 21.

²⁶ BALLABÁS Dániel, *A főrendiházi reform és a magyar főnemesség földbirtokviszonyai*, Doktori (PhD) értekezés, Eger, 2018. http://disszertacio.uni-eszterhazy.hu/66/1/Disszert%C3%A91ci%C3%B3B32018_.pdf (letöltve: 2023. 03. 14.); *Magyarország földbirtokosai és földbérleti*, (Gazdacím-tár), Bp., Magyar Kir. Statisztikai Hivatal, 1937, 407.

²⁷ <https://www.pamiatkynaslovensku.sk/tovarne-kastiel> (letöltve: 2023. 05. 08.).

²⁸ *Magyarország vármegyéi és városai, Szatmár vármegye*, szerk. Borovszky Samu, Bp., Országos Monografia Társaság, 1908. 5.

²⁹ *Nemzeti Ujság*, 1928. január 25., 20. sz., 2.

³⁰ Kassán a Barkóczy palota a város főterén épült. A kétemeletes barokk épület elülső szárnya 1754-ben, hátsó szárnya a 18. sz. végén. Valószínűleg ez volt az első városi palota Kassán. Itt székelt az első kassai takarékpénztár. Ma könyvtárnak és olvasóteremnek ad otthont.

teljes berendezése hasonló sorsa jutott. Ami megmenekült (könyvtár, levéltár, ősgaléria, fegyverek, viseletek), azt a Barkóczyak még jóval a háborús viszontagságok előtt hozták át Magyarországra, hiszen már a század elejétől lényegében Budapesten éltek. A „mágnás negyedben”, a Nemzeti Múzeum oldalában két palotájuk állt egymás mellett: a Múzeum utca 5. szám alatt 1896-ban az id. Hadik-Barkóczy Endre építkezett, de a későbbiekben mások lakták az épületet, míg a Múzeum utca 7. szám alatt 1899-ben Hadik-Barkóczy Endréné Zichy Klára vett meg egy korábbi épületet, amelyre emeletet építtetett. Ettől kezdve ez szolgált a család rezidenciájául.³¹ Itt rendezték be a könyvtárat, amint arra Györffy György is visszaemlékezik.³² A könyvtár eredetileg Pálócon volt, de a többi kastélyban is őriztek kisebb gyűjteményeket. Hogy mekkora volt a pálóci könyvtár, és mellette a többi, kisebb állomány, azt csak megbecsülni lehet, hiszen az egyetlen hozzáférhető adat 1885-ből maradt fenn, a György Aladár által kezdeményezett nagy könyvtárstatisztikai felmérésben. Egyéb forrás híján ebből a leírásból kell kiindulni a könyvtár méretének rekonstruálásához:

Gr. Hadik Barkóczy Ilona könyvtára Pálóczon (Ung megyében). A könyvtárt a múlt század végén gr. Barkóczy János, a jelenlegi tulajdonos nagybátyja alapította s fő zömét a francia encyclopaedisták művei képezték. A könyvtár teljesen rendezetlen, a tulajdonosnő tavernái kastélyában s kassai házánál is vannak könyvek ládákban, a közölt kötet szám (18,000) csak becslés eredménye. A könyvtárral kapcsolatban álló, de szintén rendezetlen levéltár is igen becses.³³

Györffy visszaemlékezésében Pálócról nem esik szó, holott a családi könyvtár legnagyobb része, amint a fentiekből is kiderül, ott volt. A Budapestre történő átköltöztetés időszakát ő sem adja meg, ezért nem zárható ki, hogy erre nem az elszakított országrészben maradt javak átmentése miatt határozta el magát a család, hanem már korábban, talán a Múzeum utcai palota újjáépítése (1912) után. A család pálóci levéltárát például már 1903-ban a Nemzeti Múzeumnak adták örökös letétül. A tízezer iratot számláló levéltárat Pálócról egyenesen a múzeumba szállították.³⁴ Hadik-Barkóczy Endre és családja a század elejétől fogva már kevesebb

³¹ DUBNICZKY Zsolt, *A pesti mágnásnegyed kialakulása*, Doktori (PhD) értekezés, Bp., 2012, 150; DÉRY Attila, *Budapest építészeti topográfia*, 4. VIII. kerület – Józsefváros, Bp., Terc, 2008, 317.

³² Az épület egy 1945-ös rendelet értelmében a Magyar Szabadságharcosok Szövetsége tulajdona lett, később ennek utódától, a Magyar Honvédelmi Szövetségtől (MHSz) bérelte a TIT (Tudományos Ismeretterjesztő Társulat) budapesti szervezete, majd ennek keretében 1955 januárjában megalakult a Kossuth Klub. Jelenleg a Muzikum nevű rendezvényközpont működik benne. Kovács Csaba, *A Kossuth Klub működésének korai időszaka 1955–1957 = Betekintő*, 11(2017), 2. http://epa.oszk.hu/01200/01268/00042/pdf/EPA01268_betekinto_2017_2_3.pdf (letöltve: 2023. 05. 08.).

³³ GYÖRGY Aladár, *Magyarország köz- és magánkönyvtárai 1885-ben*, Bp., Athenaeum, 1886, I, 71.

³⁴ *Pesti Napló*, 1903. július 25., 201. sz., 12.

időt töltött felső-magyarországi birtokain, mint elődei. Györffy soraiból az is kitűnik, hogy a könyvek átköltöztetése nem épp körültekintő módon zajlott, feltehetőleg jelentős részük maradt ott vagy került esetleg más családtaghoz. Annyi bizonyos, hogy az 1885-ben hozzávetőlegesen megbecsült 18 ezer kötetnyi páloői könyvtár a következő évtizedekben is tovább gyarapodott, és még Budapesten is folytatódott a vásárlás.³⁵ A possessori bejegyzések alapján pedig Zichy Klára révén szintén kerültek be könyvek, de hogy milyen mennyiségben, azt egyelőre megbecsülni sem lehet.

Györffy György szemtanúként értékes információkkal szolgál arról, hogyan is kezdődött a Barkóczy-könyvtár kálváriája 1948-ban, amely végül, paradox módon, egy szerencsés megmenekülés története lett. Ha a nagyalakú könyvekből álló gyűjteményrészt nem kobozták volna el, és nem gondoskodik elhelyezéséről a Veszélyeztetett Műgyűjtemények Miniszteri Biztossága (VMMB), akkor valószínűleg a tízezernél jóval több kötetet számláló teljes állományt nem lehetett volna átmenteni az utókornak, vagyis ugyanarra a sorsra, a darabonkénti eladás, pusztulás sorsára jutott volna, mint megannyi budapesti és vidéki magánkönyvtár. A VMMB levéltárában végzett kutatás eredményeként most már mindenre kiterjedően rekonstruálni lehet a Györffy által feltételezett okokat és körülményeket, amelyek a Barkóczy-kincsek, köztük a könyvtár elkobzásához vezetett. Györffy nem tudhatta, hiszen a politikai helyzet nagyon gyorsan változott, hogy akkor már nem a gazdasági rendőrség figyelte a Hadik-Barkóczy-palotát, hanem az Államvédelmi Hatóság.³⁶ A gazdasági rendőrségnek erre nem volt jogosítványa, és a palota kiürítését sem lehetett volna elrendelni a 4450/1945-ös magángyűjtemények védelme tárgyában hozott rendeletre hivatkozva.³⁷ Noha koncepciók eljárások keretében ekkor már zajlottak műkincslefoglalások, Hadik-Barkóczy Endre pedig nem sokkal korábban valóban külföldre távozott, de akkor még feltehetőleg nem végleges szándékkal, és vizsgálat sem folyt ellene.³⁸ A palota őrzése, védelme biztosított volt, hiszen élettársa és annak gyerekei, valamint komornyikja az épü-

³⁵ Erre következtethetünk az MTA Könyvtárába most bekerült anyag huszadik századi kötetei alapján.

³⁶ Az 1945-ben megalapított gazdasági rendőrség, amely ugyan a kommunista párt erős befolyása alatt állt, és működésében egyre inkább megfigyelhető volt a politikai szerepvállalás, nem tartozott ekkor még az ÁVH alá, műkincsek mentése pedig nem szerepelt alapvető illetékességi területei között. MOLNÁR János, *Razziák a fővárosban, A gazdasági rendőrség tevékenysége 1945–1948 között = Múltunk*, 55(2010), 4, 46–64.

³⁷ „1. § A vallás- és közoktatásügyi miniszter felhatalmazást kap arra, hogy a nemzet szempontjából fontos magángyűjtemények (műkincsek, könyv- és levéltárak) megóvása végett – a Magyar Nemzeti Múzeum javaslata alapján, azok ideiglenes hatósági őrizetbevételét rendelje el, ha azt a tulajdonos távolléte és a gyűjtemény őrzése tekintetében fennálló állapot közérdekből szükségessé teszi [...]” https://jogkodox.hu/jsz/1945_4450_me_rendelet_1969102

1948 kora őszén a gazdasági rendőrség vezetőjét a Rajk-per kapcsán letartóztatták, az év végére pedig az egész szervezetet felszámolták, illetve beolvasztották az ÁVH-ba. Vö. MOLNÁR 2010, i. m.

³⁸ A műkincslefoglalásokhoz ld. FARKAS Gábor Farkas, *Andrássy Ignác Thuróczy-krónikája = Magyar Könyvszemle*, 134(2018), 223. (A 12. lábjegyzetben hivatkozott ügyek.) Hadik-Barkóczy

letben lakott. Az ÁVH nem az ingóságokra vetette ki hálóját, hanem – erre Györffy is egyértelműen utal – az épületet akarták megszerezni:

1946. évben Dr. Sebestyén min. osztálytanácsos társaságában a könyvtár részére bérbe akartuk venni a Muzeum u. 7. szám alatti Hadik házat. Hadik akkor haladékot kért arra vonatkozóan, hogy a házat újjáépíthesse, mert a két emeletes épület fele romban állt. A ház újjáépítése Hadik költségére befejezést nyert, és tekintettel arra, hogy a Nemzeti Muzeum szomszédságában van, kiválóan alkalmas volna a keresett célra. Annyival is inkább, mert egy emelet 12×6 méteres két teremből áll, ami lakásul irodahelységül nem alkalmas. Ilyen célú átalakítása az értékes kárpitot stukadiszt beépített kandalókat menyezett festményeket szabdalná darabokra és tenné disztelelné és értéktelenné. A termék nagy része faburkolatos fallal van ellátva. Az épületet a Hadifogolyszövetség igényelte ki, és költözött be. A két emeletes hatalmas termű épületben a Hadifogoly időszaki hírlap szerkesztősége dolgozik időnként és az egyik teremben hat hadifogoly lakik. Javaslandó volna a Volt Hadifoglyok Bajtársai Szövetségnek más iroda helység felajánlása és az épület megszerzése a Népjóléti Minisztériumtól, annyival is inkább, mert a Volt Hadifoglyok Szövetségének igénye nem emelkedett törvényerőre másodfokon a Hadik házkezelőség fellebezésével jogorvoslatot kért. A Hadik házkezelőség vezetője Zalay Györgyné Somogyi Béla u 9. örömmel adná az épületet a Nemzeti Muzeum céljaira. Keleti.³⁹

Az 1948 júliusában készült jelentés írója, a VMMB kötelékében dolgozó Keleti István nyomozó főhadnagy, aki megbízást kapott az ÁVH által elkobzott Hadik-Barkóczy gyűjteményekkel kapcsolatban informálódni:

Jelentés. Budapest, 1948. Julius hó 28-án.

Jelentem, hogy Kubinszky min. osztályfőnök ur írásbeli adatai alapján és szóbeli utasítására a volt Hadik műtárgyak ügyében az alábbiak szerint eljártam.

Megjelentem Muzeum utca 7. sz. alatt, ahol kikérdeztem Lakatos Károly volt Hadik épület portását, aki elmondotta, hogy Dr. Hadik Barkócz [!] Endre házának alkalmazottja 27 év óta. Dr. Hadik 1947. decemberében utlevéllel Szlovákiába utazott s azóta nem tért haza. 1948. július 7-én az államvédelmi hatóság közegei megjelentek fenti házban és három teher kocsival az Andrássy ut 60-ba szállították

Endre 1947 végén útlevéllel ment ki Csehszlovákiába, ahonnan Bécsbe tért vissza. MNL OL XIX-13-3d-532/1948 (628).

³⁹ MNL OL XIX-I-13d-532/1948 (628).

be a ház ingóságait. Kérte, hogy további felvilágosításért a hitbizomány irodájához forduljak Somogyi Béla ut 9. sz. alatt.

A Hadik házközelőség irodájának vezetője Zalay Györgyné szül. Dudás Kis Julia előadta, hogy Dr. Hadik szabályszerű utlevéllel távozott Szlovákiai birtokára, ahonnan fiához Wienbe utazott, jelenleg is Wienben lakik. Tudomása szerint semmi-nemű eljárás folyamatban nincs. Az államvédelmi elkobzó intézkedését tudomásul vette, de hangsúlyozta, hogy az elvitt több ezer könyv és irattár komoly muzeális anyag, mert a XIV. század levélananyagától és ösnyomtatványoktól a XIX. század közepéig minden század egész könyvsorozatokkal képviselve van. A fegyver, ruhatár a leghiresebb kiállítási anyagot képviselte. Porcelán és ezüst neműek igen ritka mesterjegyekkel ellátott remekművek voltak. Hasonlóan a szobrok is műalkotásnak minősülnek.

Figyelemmel arra, hogy a 4450/1945 M. E. sz. rendelet végrehajtására a Miniszteri Biztosság hivatott, tisztelettel kérem Miniszter Urat, hogy szakértőkkel történő kiadására illetve átvételére intézkedni sziveskedjék. A volt Hadik műgyűjtemény államvédelmi átvételéből a másolatokat jelentésemhez csatolom. Nyomozati adatok szerint a műgyűjtemény páratlan ritkaságokból áll s így figyelmet érdemel és szakszerű tárolása, a múzeumokba való elhelyezése kívánatosnak látszik. Keleti István⁴⁰

Az egyedi esetnek számító ügyben a következő irat 1948. szeptember 20-án keletkezett szintén Keleti István aláírásával:

Jelentés. Budapest, 1948. szeptember 20.

Jelentem, hogy Zalai Györgyné, Somogyi Béla u. 9. szám alatti lakos, Hadik-Barkóczy Endre megbízott vagyonkezelője és gondnoka, hivatalomban felkeresett és felkért arra, hogy lakásán tárolt Hadik családi képeket tekintsem meg és amennyiben azok művészeti jelleggel bírnak, a Nemzeti Múzeum részére ideiglenes letétként vegyem őrizetbe.

Kívánságának eleget is tettem, fenti cím alatt az ösképeket átnéztem és megállapítható volt hogy azok kettő kivételével, mind antik, muzeális jellegű festmények. A festményeket a csatolt átvételi elismervény ellenében átvettem.

Az átvett festmények a 38. sz. leltárban 1-45./tételszám alatt vétettek nyilvántartásba. Fenti jelentésemet a képek beszállítása után további intézkedés végett megteszem.⁴¹

⁴⁰ MNL OL XIX-I-13d-532/948 (629).

⁴¹ MNL OL XIX-I-13d-566/948 (813).

A biztosság azonnal intézkedett, hogy a leltárba foglalt képek a Történelmi Képcsarnokba kerüljenek. Akkori vezetője, Vayer Lajos 1948. október 19-én vette át az anyagot két kép kivételével.⁴² A Hadik-Barkóczy-ösgaléria letétbe helyezésének kérelme jó apropót szolgáltatott arra, hogy a VMMB megsürgesse Ortutay Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszternél a „Hadik-Barkóczy-vagyion kulturális értékeinek kiadását”. Július vége óta ugyanis nem történt előrelépés az ÁVH főhadiszállásának raktáraiban tárolt műkincsanyag ügyében.⁴³

Egy hónappal később, 1948. október 24-én végül megtörtént a tekintélyes mennyiségű műgyűjtemény átadása:

Jelentem, hogy július 28.-i, miniszterhez tett felterjesztésemben foglaltak alapján, f. évi október 22.-én a Büm, államvédelmi hatósága a fenti számú, előző jelentésben foglalt ingóságok átvételére szállított fel.

Tehergépkocsival Andrássy ut 64. sz. alatt megjelentem, ahonnan a csatolt átvételi elismervényekben feltüntetett Hadik-Barkóczy Endre tulajdonából származó ingóságokat vettem át. Az átvétel ládák szerint, azok tartalmának megjelölésével, a könyvek pedig „kb 4-5000 kötet” cím alatt vétettek át. Miután az egyenkénti leltározásra időnk nem volt, a csomagolt ládákat, egyes gyűjteményeket, levéltári gyűjteményt, számlálatlanul kellett átvennünk. Hangsúlyt csak arra helyeztünk, a miniszteri biztos jelenlétében, hogy muzeális jellegű ingóságokat vegyünk át. Így a nem műjellegű berendezési tárgyak, ruha, edény, butor stb. ingóságok a helyszínen visszamaradtak. Kívánatosnak látszik az ingóságok jegyzőkönyvi és bizottsági leltározása. [...]⁴⁴

A Keleti István főhadnagy júliusi előzetes tájékozódása során megkapott jegyzék, majd a Hadik-Barkóczy-gyűjtemények tényleges átvétele során keletkezett átvételi elismervények felfedik, hogy az ÁVH a palota berendezésének jelentős hányadát elhurcolta, és feltehetőleg csak az maradt – rövid időre – az épületben, ami a Hadik-Barkóczy Endre élettársa által lakott hátsó szobákban elfért. Az épület kiürítésekor tekintélyes mennyiségű műkincs került ömlesztve az ÁVH-hoz. A jegyzékekből azt is sejthetjük, hogy ilyen volumenű elkobzás, legalábbis 1948-ban, amikor a VMMB még teljes kapacitással működhetett, nem volt. Az 1948-as éves miniszteri jelentésben az szerepel, hogy Hadik-Barkóczy Endre ellen a belügyminisztérium államvédelmi hatósága eljárást indított, ennek következménye volt az elkobzás.⁴⁵ A Hadik-Barkóczy-műtárgyak ügye ezekben az iratokban is elkülönül azokétól, akiknek gyűjteményeit (mint Festetics Domokos vagy Pálffy

⁴² MNL OL XIX-I-13d-566/948 (817).

⁴³ MNL OL XIX-I-13d-566/1948 (816).

⁴⁴ MNL OL XIX-I-13d-532/1948 (634).

⁴⁵ MNL OL XIX-I-13d-610/1949. 1949. január 1.

Fidél) háborús bűnök miatt kobozták el. Nemcsak Budapesten, hanem az egész országban nem volt még egy ehhez hasonló méretű műkincsegyüttes, amely ugyan sértetlenül megúsza az ostromot, de végül előzmények, vélt vagy valós vádakra hivatkozás nélkül, egyik napról a másikra elkoboztak volna. Nem véletlen, hogy amint tudomást szerzett a biztosság a kétes ügyletről, azonnal megpróbált intézkedni azzal a céllal, hogy az eltulajdonított javak legértékesebb részét megfelelően elhelyezzék, ahogy azt az általuk begyűjtött, de ennél lényegesen kisebb, töredékesebb műgyűjteményekkel is tették.

Az írógéppel készült, és valószínűleg másodpéldányban a VMKB-nek átadott eredeti leltár alapján helyiségenként írták össze a tárgyakat. A muzeális értékek és hétköznapi használati tárgyak válogatás nélkül megtalálhatóak köztük: nagy mennyiségű ezüst asztalnemű, egy kb. száz darabból álló fegyvergyűjtemény, szobrok, festmények, karikatúragyűjtemény, szőnyegek, agancsok, bútorok, több láda bor, több láda ruhanemű, katonai felszerelés, vadászfelszerelés, bőröndök kitüntetésekkel, iratokkal, porcelánnal.⁴⁶ Ebben a felsorolásban a könyvek nem szerepelnek külön, de néhány érdekességre érdemes kitérni: a júliusi jegyzék utolsó lapján feltételezhetően egy férfiszoba berendezése került sorra, éjjeli szekrényt, faragott íróasztalt, márvány levélnehezéket stb. egyaránt összepakoltak, de az ebben a helyiségben tárolt könyveket is: „könyvek H jelzéssel 250db; B. jelzéssel 158 db; kapcsos 18. db.; különböző 65. db”.⁴⁷

Fügedi Erik miniszteri biztos alig két héttel később meg is kezdte a hozzájuk beérkezett műtárgyak, könyvek, iratok stb. elosztását a különböző közgyűjtemények között. 1948. november 8-án leltárt vettek fel, melyen 278 tétel szerepelt, ebben a könyvtár a 278., de részletezés nélkül, egy leltári szám alá került. Átvételkor készült egy külön jegyzőkönyv arról, hogy az átvett ládák tartalmáról nem tudtak meggyőződni:

Keleti István rendőrnagy főhadnagy előadja, hogy dr. Fügedi Erik miniszteri biztos utasítására és vele együtt a BM Államvédelmi hatóságától átvette a volt Hadik-Barkóczy gyűjtemény anyagát. Folyó v október 21-én egy tehergépkocsira való könyvanyagot vet át egyedül, majd a következő napon október hó 22.-én könyveket, bútorokat, iratokat és egyéb tárgyakat vettek át együtt. Az idő rövidege miatt az anyag átadása ládánként történt anélkül, hogy az egyes ládákat tartalom szerint részletesen felleltározták volna. [...] Jelenlévők egyhangúan kijelentik, hogy a BM Államvédelmi Hatósága valamint Hadik Barkóczy Endre házkezelősége folyó évi július 8-án és 9.-én felvett átvételi leltárnak csak egyes csoportjai kerültek a miniszteri biztosság birtokába miután miniszteri biztosság csak muzeális értékek átvételére volt jogosult. Az említett, július hó 8.-án és 9.-én felvett leltárral az azonosítás nem volt elvégezhető, miután abban a tárgyak

⁴⁶ MNL OL XIX-I-13d-532/1948 630-633.

⁴⁷ MNL OL XIX-I-13d-532/1948 (633).

részletes leírása hiányzik és az eredeti sorrend felbomlott. A jegyzőkönyv felolvasása után lezárattott. [...] ⁴⁸

Sor került a levéltári anyag ideiglenes letétbe helyezésére az Országos Levéltárban 1948. november 11-én.⁴⁹ Egy másik, ugyanaznap készült irat szerint a fegyverek egy részét a Honvéd Múzeum számára adták át.⁵⁰ Szintén november 11-én küldött a biztosság értesítést az Országos Történeti Múzeumnak (Nemzeti Múzeum) számos tárgy átadásáról.⁵¹ Egy kézzel írott elismervény október 29-i dátummal szintén a Történeti Múzeum részéről lett kiállítva, melyben egy ónkupa mellett három könyv címe szerepel: *Tabulae numismaticae Nat. Szechenyiani; Ideen zur Zimmerverzierung* Leipzig I–VI.; *Collection des objets de goût et des meubles*, Paris, (An X.)⁵² A numizmatikai és a két iparművészeti tárgyú könyvről nem tudni pontosan, hogy miért intézkedtek külön, de ezek is a Hadik-Barkóczy-gyűjteményből származtak. A cédula hátoldalán tollal négy tétel szerepel: a fent említett ónkupa, 3 agancs, 1 medvebőr, 3 mufflonbőr.⁵³ December 8-án a Hopp Ferenc Kelet-Ázsiai Múzeum igazgatója, Horváth Tibor jelentette, hogy átvette a VMMB által megküldött tárgyakat: egy 18. századi japán kardot, valamint egy 19. századi kaukázusi tört, mindkét tárgy részletes leírásával, értékének megadásával.⁵⁴ A Nemzeti Múzeum számára átadtak – szintén ideiglenes letétül – nyolc tétel ruházatot és lábbelit (csizma, nadrág, dolmány, mente, öv, 2 kard).⁵⁵ Ha összevetjük az intézményeknek átadott tárgyak jegyzékét azzal a kézzel írott, és Keleti István által aláírt átvételi elismervénnyel, amely az ÁVH Andrássy út 64. sz. alatti raktárában készült 1948. október 22-én, akkor kiderül, hogy jó néhány műtárgyat nem helyeztek el közgyűjteményben vagy legalábbis nem maradt fenn róla dokumentum. Ezek között talán a legérdekesebb Nagy Frigyes porosz uralgó csizmája, amely bizonyára Hadik András révén öröklődött tovább a Ha-

⁴⁸ MNL OL XIX-I-13d-519/1948 (599).

⁴⁹ „A BM Államvédelmi Hatóságától átvett, a miniszteri biztosság XLII. sz. leltárában 277. tételszám alatt foglalt, Hadik-Barkóczy Endre tulajdonát képező és a mellékelt jegyzékben részletesen feltüntetett levéltári anyagot a 4450/1945 ME sz. rendelet alapján az Országos Levéltárnak ideiglenes letétként átadom. 1948. november 11. Fügedi Erik miniszteri biztos.” MNL OL XIX-I-13d-532/2-1948. Az átadott iratok részletes leltára XIX-I-13-8d-1343-1346. A levéltárba került iratok a Hadik család értékes hagyatéka, jelenleg a Magyar Nemzeti Levéltárban a P307. Hadik-Barkóczy család fondjában található meg.

⁵⁰ MNL OL XIX-I-13d-532/5-1948. A fegyverekről szintén készült részletes leltár.

⁵¹ MNL OL XIX-I-13d-532/6-1948.

⁵² *Tabulae numismaticae pro Catalogo numorum Hungariae ac Transilvaniae Instituti Nationalis Széchenyiani*, Pest, 1807. Fr. Aug. Leo, *Ideen zu Zimmerverzierung für Saele, Zimmer und Cabinets*, Leipzig, 1805; *Collection de meubles et objets de goût comprenant: fauteuils d'appartement et de bureau, chaises garnies, canapés, divans, tabourets, lits, draperies de croisées, tables, commodes, secrétaires, bibliothèques, toilettes d'homme*, Paris, 1802.

⁵³ MNL OL XIX-I-13d-532/1948 (646).

⁵⁴ MNL OL XIX-I-13d-358/1948 (648).

⁵⁵ MNL OL XIX-I-13d-Ad.69/1948 (650).

dik-Barkóczy családban. Az átvételi elismervényen „1 láda levéltári ir. és Nagy Frigyes csizmája”-ként szerepel. Felsorolnak továbbá egy családfát tokkal, és nem található a rendelkezés a későbbiekben VMMB-be még átszállított bronz és kő Apolló szobrokról, egy faszoborról oroszlánccímerrel (?), valamint számos bútorról, köztük olyanok is, mint a csicsvai vár egykori márványlapos asztalai.⁵⁶

Fügedi a könyvek ügyében külön levélben fordult az OSZK akkori főigazgatójához, Varjas Bélához ideiglenes letétbe vételét kérve az ÁVH-tól átvett Hadik-Barkóczy Endre tulajdonát képező ősnymotványnak (Thuróczy János krónikájának brünni, 1488-as kiadása).⁵⁷ Úgy tűnik, hogy az előzetes tájékozódás során csupán ezt az egy ősnymotvánnyt tudták kiszűrni a teherautónyi könyvből, noha Hadik-Barkóczy Endre a Hadik-házkezelőségen keresztül úgy nyilatkozott, hogy több ősnymotvány is volt gyűjteményében. Arról sincs külön adatunk, hogy a már idézett, a Hadik-palota könyvtári helységétől külön tárolt H. és B. jelű könyvek, valamint a kapcsos könyvek bekerültek-e a könyvgyűjteményként átadott könyvek közé, vagy ezek elkallódtak, más helyre kerültek.

A bajai városi múzeum számára felajánlott könyvgyűjteményről szintén 1948. november 11-én ment ki az értesítés:⁵⁸

Főlevéltárnok Ur! A Belügyminisztérium Államvédelmi Hatóságától átvett, a miniszteri biztosság XLII. számú leltárában foglalt, Hadik-Barkóczy Endre tulajdonát képező könyvtárt (5871 kötet könyv, 28 kötet kézirat) a 4450/1945 ME rendelet értelmében a bajai múzeum részére átadom. Mivel az idő rövidege és a miniszteri biztosság személyzetének elégtelen volta a könyvtár részletes leltározását nem tette lehetővé, tisztelettel kérem Főlevéltárnok Urat, hogy a könyvtár részletes címjegyzékét mielőbb összeállítani, nekem megküldeni és az anyag átvételét addig is darabszám szerint elismerni, valamint az elszállításáról gondoskodni szíveskedjék. Budapest, 1948. november 11. Kiváló tisztelettel Fügedi Erik.

A bajai múzeum irattárában azonban fennmaradt egy levél a főlevéltárhoz, Takáts Endréhez címezve, amely közvetlen hangnemben, a Fügedi és Takáts közötti jó viszonyt sejtetve, arról tanúskodik, hogy a könyvtár bajai elhelyezését már korábban, november elején maga Takáts kérvényezte:

Kedves Bandi! Folyó hó 2.-i soraidra válaszolva örömmel közlöm, hogy a Hadik-Barkóczy könyvtár átadásába a Minisztérium beleegyezett. Amennyiben tehát a városi gépkocsi feljönne, gyere Te is vele,

⁵⁶ MNL OL XIX-I-13d-532/1948.

⁵⁷ MNL OL XIX-I-13d-532/1-1948. FARKAS publikálta először ennek az ősnymotványnak a provenienciáját, ez alapján kezdtem meg kutatásaimat a VMMB irathagyatékában.

⁵⁸ MNL OL XIX-I-13d-532/2-1948.

hogy átvedd az anyagot. Az alszuti könyvekről sajnos még nem tudok semmit [...]. Igaz barátsággal ölel Fügedi Erik. 1948. nov 4.⁵⁹

Takáts egy tudományos könyvtárat szeretett volna létrehozni a városban, tudván, hogy a múzeumokat és a könyvtárakat szét fogják választani. Gerő Gyula könyvtáros, a bajai városi könyvtár későbbi vezetőjének visszaemlékezéséből is az derül ki, hogy ezért kezdett bele különböző gyűjtemények megszerzése révén egy komolyabb könyvállomány kialakításba.⁶⁰ A bajai múzeum iratai között a Fügedi Erik féle értesítésre a levél alján tollal Takáts Endre saját kezű megjegyzése található:

A könyvtárt 1948 évi nov. hó 16-án (kedden) Bpestről Bajára szállították. (4 tonnás Mateosz teherkocsin).

A fentiek alátámasztják Györffy közlését, miszerint az elkobzott könyvekből az OSZK válogatott, és ezt követően kerültek Bajára. Még egy meglehetősen prózai, és egyben komikus ok miatt volt kénytelen Fügedi már a gyűjtemény elszállítása után reklamálni Takátsánál:

Kedves Bandi! Kellemetlen ügyben kell írnom Neked. Amikor a Hadik-Barkóczy féle könyveket elszállítottatok, Neográdi századosnak egy gyermekmatracát is a Ti ládáitok közé tett tévedésből a mi gépkocsivezetőnk. Nagyon kérlek nézz utána a Mateoszsnál, és ha megleled, küldd el póstán Neográdi László százados, Budapest, I., Kapisztrán tér 3. címre. Egyébként van szerencsém tisztelettel közölni Főlevéltárnok Urral, hogy két kötetet a rakodásnál ittfelejtteni méltóztattak, amelyeket is legközelebbi látogatása alkalmával leszek átnyújtandó. Mielőbbi válaszodat várva, szeretettel köszönt Erik. Budapest 1948. november 22.⁶¹

Takáts utóda, Solymos Ede a vele készült interjúban szintén kitért arra, hogy a pincében tárolt könyvekkel együtt egy matrac is került Bajára.⁶²

Györffyt foglalkoztatta a könyvtár Bajára kerülésének története, hiszen szemtanúja volt a könyvek elszállításának a Hadik-palotából, emiatt kételyének adott hangot visszaemlékezésében, hogy Takáts a zúzdától mentette volna meg a Bajá-

⁵⁹ Türr István Múzeum Irattár 143/2020. Az alszuti könyvtár csekély maradványát, mintegy 80 tételt (egy ládányi könyvet) 1949. július 28-án Bajára szállították. MNL OL XIX-1-13d-5-16.

⁶⁰ FÁBIÁN Borbála, *A bajai könyvtár kincsei*, Baja, Ady Endre Városi Könyvtár, 2009, 25.

⁶¹ Türr István Múzeum Baja, Irattár 143/2020.

⁶² Türr István Múzeum Baja. Czík Ferencné beszélget Solymos Edével a múzeum könyvtárának kialakulásáról. Gépirat. Türr István Múzeum Adattár 6064. 2020 ld. még CZIKNÉ FRANK Mária, *A Türr István Múzeum könyvtárának kezdeteiről = Múzeumőr*; 6(2008), 24–25.

ra került gyűjteményt. Ezt a Csapodi–Tóth–Vértesy-féle *Magyar könyvtártörténet*ben szereplő állításra reflektálva említi. Ott azonban általánosságban szerepel az a kitétel, hogy több olyan magánkezdeményezés volt, amelynek köszönhetően kallódó magánkönyvtárakat sikerült megmenteni például a zúzdától. A Hadik-Barkóczy-könyvtárról (forrás megjelölése nélkül) azt írják, hogy „Takáts Endre bajai könyvtáros a Hadik-Barkóczy család értékes történelmi könyvtárát vásárolta meg 5000 forintért.”⁶³ A fenti levelezések ismeretében ez azonban téves állítás. Takáts 1950-ig vezette a bajai múzeumot. Ekkor alapították a városi könyvtárat és kezdtek hozzá a múzeumi könyvanyag szétválasztásához aszerint, hogy mi kerüljön a közművelődési célokat ellátó közkönyvtárba és mi maradjon a múzeumban. Őt követve Solymos Ede lett a múzeum igazgatója, akinek visszaemlékezése szerint a Hadik-Barkóczy-könyvtárat a múzeumbarátok pénzén különként 1 forint áron vették meg.⁶⁴ Ez egybeesik a *Magyar könyvtártörténet*ben szereplő vásárlással, de ellentmond a VMMB hivatalos levelében szereplő ellenérték nélküli átadás tényének.

Miközben az elkobzott Barkóczy-kincsek sorsukra vártak, Györffy révén a gyűjtemény másik fele ugyanekkor lényegében körbejárta a Nemzeti Múzeum épülettömbjét: minthogy Györffy 1945-től 1949-ig a Teleki Intézet keretei között működő Néptudományi Intézet igazgatója volt, amely ekkor a Hadik-palotától nem messze, a múzeum mögött lévő Festetics-palotában működött, ezért – mint visszaemlékezéséből kiderül – ide, a közelbe szállíttatta először a kimentett könyvek nagy részét.⁶⁵ A könyvek maradék, kisebbik részét pedig a Festetics-palota közvetlen közelében, a Bródy Sándor utca 10. szám alatt élő bátyjához, Györffy Istvánhoz. Visszaemlékezéséből az is kiderül, hogy a Teleki Intézet megszűnéskor, 1949-ben a testvére melletti házba, a Bródy Sándor utca 8. sz. alatt működő Olasz Kulturális Intézetbe, Rodolfo Mosca igazgatóhoz szállíttatta tovább a Telekiből elhozni kényszerült könyvek egy részét. A gyűjtemény tehát U alakban megkerülte a Nemzeti Múzeumot, majd veszteségek árán ugyan, de végül Györffy György szintén nem messze lévő Múzeum körüli lakásában érte el végállomását.

Az 1946-ban megalakított VMMB nehezen tudta ellátni országos feladatát az elhagyott magángyűjtemények megmentésére. A működési feltételek alapvető hiányosságai, súlyos anyagi nehézségek, a zavaros viszonyok és a fokozódó kom-

⁶³ CSAPODI, TÓTH, VÉRTESY 1987, i. m. 433.

⁶⁴ CZIKNÉ 2008, i. m. 25.

⁶⁵ Hóman Bálint minisztersége idején 1941-ben hozták létre a Teleki Pál Tudományos Intézetet mint új kutatóközpontot, amely keretintézményként magába foglalta a régi múltra visszatekintő Táj- és Népkutató Intézetet, az Államtudományi Intézetet, az Erdélyi Tudományos Intézetet, továbbá az újonnan megszervezett Történettudományi Intézetet. A Táj-és Népkutató Intézet 1945-ben Néptudományi Intézet néven önállósult, és a Teleki Intézet utódja, a Kelet-európai Tudományos Intézet tagintézete lett. Az egész konglomerátum a Nemzeti Múzeum mögött a Festetics-palotában kapott helyet. Kósa László, *Táj- és Népkutató Központ = Magyar néprajzi lexikon*, V, főszerk. Ortutay Gyula, Bp., Akadémiai, 1982. <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-neprajzi-lexikon-71DCC/tty-73D7D/taj-es-nepkutato-kozpont-73D8B> (letöltve: 2023. 05. 17.).

munista hatalomátvétel nyomása miatt a biztosság keretei között végzett heroikus erőfeszítések ellenére csak töredékét sikerült begyűjteni a kallódó javaknak, ráadásul 1949. december 15-ei határidővel a VMMB-t meg is szüntették.⁶⁶ Nem véletlenül történtek magánkezdeményezések több helyen is az országban az elhagyott könyvtárak, levéltárak stb. begyűjtésére, amelyek sorsa máskülönben a szétszóródás, megsemmisülés lett volna. Ugyanakkor az egyre feszültebb politikai helyzet miatt komoly kockázatot vállalt az, aki ebben részt vett, cselekedetének, ha kitudódik, súlyos politikai következményei is lehettek volna.

A rendelkezésre álló adatok szerint 1948-ban 5871 kötet került a Barkóczyaktól Bajára. Jelenleg azonban az Ady Endre Könyvtárban ennél lényegesen kevesebb kötet található, de hogy pontosan mennyi, azt szinte lehetetlen meghatározni, annak ellenére, hogy már az 1970-es években megtörtént leltározásuk.⁶⁷ A gyűjtemény ugyanis teljességgel összekeveredett egy másik hasonló főúri könyvtárral, amelyet még Takáts Endre vásárolt meg 1949 elején. A bajai helytörténeti adatok szerint gróf Zichy Györgytől (1900–1967) mintegy 6000 kötetből álló könyvtárat vásárolt 2500 Ft-ért.⁶⁸ A könyvek egy budai pincében voltak, erről Takáts levele tanúskodik:

Polgármester Ur! A 367/kieg.1949. sz. határozattal kezeimhez kiutalt 2.500 Ft. összegért megvettem dr Zichy György, Budapest Uri u. 52. sz. alatti lakos 6000 kötetből álló könyvtárát. Mivel a pénzt utólagos elszámolás kötelezettsége mellett kaptam, tisztelettel betérjesztem dr. Zichy György nyugtáját. Kérem elszámolásom elfogadását és a szokásos felmentvény megadását. Baja 1949. febr. 14.⁶⁹

Solymos Ede visszaemlékezése szerint Takáts kilónként 20 fillér áron vette meg Zichytől az eladó gyűjteményt.⁷⁰ A Barkóczy- és Zichy-gyűjtemények Bajára kerülésének története aztán több visszaemlékezésben is összekeveredik, sőt maga Solymos Ede is mindkettőről, mint vásárlás útján megszerzett gyűjteményről beszél.⁷¹ Ennek hátterében azonban az a nem mellékes tény is állhat, hogy Zichy György felesége id. Hadik-Barkóczy Endre testvérének, Hadik Bélának a lánya, Hadik Mária Eduardine (1912–1980) volt. Zichyné tehát az ifj. Hadik-Barkóczy Endre elsőfokú unokatestvére. Amikor összekeveredik a visszaemlékezésekben a két gyűjtemény megszerzésének története, akkor felmerül a kérdés, hogy vajon Takáts tudta-e a családi kapcsolatot, netalán éppen ezért vette meg Zichyék könyvtárát? Zichy György lánya, Zichy Mária Terézia Twickel (1944–2000) visz-

⁶⁶ KERESZTES 2015, i. m. 6–8.

⁶⁷ *Jelentés a városi könyvtárban végzett munkáról és a további tennivalókról* (1974.) = *Helyismereti Gyűjtemény – A könyvtár története*, Baja, Ady Endre Városi Könyvtár.

⁶⁸ FÁBIÁN 2009, i. m. 25.

⁶⁹ MNL BKML IV-1407-L-367/1949.

⁷⁰ FÁBIÁN 2009, i. m. 25.

⁷¹ *Uo.*

szaemlékezése szerint a család valóban a budai várnegyedben, az Úri utcában lakott, ő maga 1944-ben az Úri utca 34. szám alatt született. Innen a német megszállás alatt menekültek ki külföldre (lehetséges, hogy a könyveket ekkor vitték biztos helyre, a pincébe), de a világháború vége után visszajöttek.⁷² Egy fennmaradt levél szerint Zichy maga kereste meg 1948 decemberében Fügedi Eriket könyvtára eladásának szándékával. A VMNB fejlécével ellátott levélpapíron Fügedi Takáts Endréhez fordult ebben az ügyben, a megszólításból és a levél hangneméből ítélve ismét kitűnik a baráti viszony:

Kedves Bandi! Zichy újra nálam járt a könyvek miatt és szeretné, ha legközelebb tárgyalhatnál vele. Arra kérlek tehát, hogy legközelebbi budapesti tartózkodásod időrendjébe ezt is állítsd be. [...]. Szeretettel köszönt Erik. Budapest, 1948. december 17.⁷³

A könyvtár megvásárlására végül 1949. január végén, február elején került sor, vagyis nem sokkal azután, hogy Bajára érkezett a Hadik-Barkóczy-anyag.⁷⁴

Baján 1950 körül a múzeum és a Városi Könyvtár szétválásakor leltározás és rendezés nélkül történt a két összeömlesztett állományból a válogatás. Solymos Ede visszaemlékezéséből azt is megtudjuk, hogy nem sokáig maradt érintetlen a leltározatlan anyag: egy Budapestről érkezett bizottság révén nemcsak a könyvtár számára válogatták szét a könyveket, hanem jócskán vittek el belőle a Könyvtári Központ részére is Budapestre.⁷⁵ Mára a régi könyvek tárának anyaga mindössze kb. 4600 kötetből áll, amelybe azonban több más kisebb állomány (pl. Ferences könyvár, Tiszti kaszinó könyvtára) is beletartozik. A Takáts Endre nagyívű elképzelése szerinti, a két főúri könyvtár anyagával mintegy 12 ezer kötetrel bővített gyűjtemény 1950-es távozása után nem tudta betölteni eredeti célját, egyre több részre bomlott, míg végül egy jelentősen töredékes állomány került végleges helyére. Minthogy sem a Barkóczyaknak, sem a Zichy György-féle könyvtárnak nem volt ex librise, még ha számos Barkóczy-könyvben van is possessori bejegyzés, elkülöníteni a két állományt proveniencia szerint utólag lehetetlen.

A Barkóczy-könyvtár eredeti őrzési helyéhez, Pálóchoz képest már a Budapestre szállításakor is vesztett állományából. 1948 után két részletben, nagyságrendileg több mint tízezer kötet kerülhetett ki a Múzeum utcai palotából, amelynek mára nagyjából a fele szétszóródott vagy megsemmisült. Azt is nehéz megbecsülni – Györffy közléséből kiindulva – hogy Hadik-Barkóczy Endre élettársánál mennyi könyv maradt, és mi lett azok későbbi sorsa. A máig fennmaradt két gyűjteményrész útját végigkövetve mindazonáltal megállapíthatjuk, hogy bár

⁷² Zichyékét 1949-ben kitelepítették a Hortobágyra, 1956-ban menekültek el az országból. <https://twickel-zichy.hu/zichy/zichy-maria-terezia/> (letöltve: 2023. 03. 21.).

⁷³ Türr István Múzeum Baja, Irattár 143/2020.

⁷⁴ Zichy György nyugtája a Városi Múzeumnak címezve 1949. február 18-án kelt.

⁷⁵ SOLYMOS Ede, *A Türr István Múzeum története és ismertetése*, Baja, 1958 (A Bajai Türr István Múzeum Kiadványai), 21.

mindkettő komoly veszteséget szenvedett, mind a bajai Ady Endre Könyvtárban, mind az Akadémiai Könyvtárba került állományban az egykori Barkóczy-könyvtár páratlanul értékes rétegei őrződtek meg.

IV.

A 18. századi főúri könyvtáralapítási hullám idején keletkezett nagy történeti magángyűjtemények többsége ritkán öröklődött egyenes ágon, gyakori volt, hogy a kiterjedt arisztokrata családokon belül örökösödés vagy beházasodás révén másik családtaghoz került, állománya felbomlott, őrzési helye megváltozott vagy anyagi megfontolásból eladták. A Barkóczy-könyvtár kivételesnek mondható e tekintetben is, mert alapításától, a 18. század második felétől 1948-ig egyenes ágon öröklődött, és több mint száz éven keresztül ugyanott, Pálócon őrizték. Barkóczy III. Jánost, Barkóczy Ferenc egri püspök testvérét tekinthetjük az „alapítónak”, akinek Ferenc nevű fia, majd egyenes ágon őt követően még négy további generáció volt a könyvtár örököse és gyarapítója. Nemhogy nem aprózódott a gyűjtemény, hanem a hat generáció könyvszeretetének köszönhetően a könyvtárat nagy becsben tartották, mindvégig sokat használták, nem reprezentációs célokot szolgált. Az 1859-ben alapított hitbizomány lehetővé tette, hogy Hadik-Barkóczy Ilona, majd az elsőszülött fiú, így id. majd ifj. Hadik-Barkóczy Endre, mint a hitbizomány hasznélvezői, a Barkóczy-örökségben a könyvtárat is egy kézben tarthassák. A gyűjtemény gazdagsága még töredékes voltában is figyelemkeltő. A család vagyoni helyzete soha nem ingott meg, sőt egyre javult, a könyvtár gyarapítására mind a hat generáció bőkezűen áldozott, amire a könyvek szép, igényes, korszakonként változó kötéséből is következtethetünk.

Kalandos története ellenére az MTA Könyvtára által megvásárolt állományrész jó állapotban, a könyveknek kedvező körülmények között vészelte át az elmúlt több mint hetven évet. Minthogy azonban helyszüke miatt nem lehetett az összes könyvet polcokon tárolni, így sok kötet évtizedeken át becsomagolva maradt. Emiatt sem készülhetett róluk összeírás, de még azt is nehezen lehetett megállapítani, hogy nagyságrendileg hány kötet maradt fenn Györffy György tulajdonában. A Barkóczy-könyvtárnak három kéziratos katalógusa került Bajára, melyek 1807–183(?) között keletkeztek, ezt követően nem készült vagy nem maradt fenn újabb, így a későbbi gyarapodásról szám szerint nem tudunk semmit.⁷⁶

Egyelőre tehát nehéz megállapítani az 1948 előtti állomány koronkénti, nyelvi vagy szakonkénti összetételének arányait. Az „alapító” Barkóczy III. János idejében kerülhettek be a gyűjteménybe testvérének püspöki hagyatékában maradt latin nyelvű, főképp teológiai tárgyú könyvei. Györffy ezekről bizonyára magától a könyvtártulajdonos Hadik-Barkóczy Endrétől hallott, ahogy arról is, hogy a mára elfeledett másik fiútestvér, a „klasszikus tudományok iránt érdeklődő” Barkóczy

⁷⁶ „1807 Catalogus Librorum” Ms 2; Ms 3 (Cím nélkül); Ms 4 (Cím nélkül) Ady Endre Városi Könyvtár.

József könyveit szintén generációkon át örökítették tovább. A második generáció, Barkóczy V. Ferenc és testvére IV. János a 18. század utolsó harmadától nagy mennyiségben vásárolt új francia könyveket.⁷⁷ Erre György Aladár könyvtárstatisztikai felmérésében is felhívta a figyelmet, kiemelve, hogy milyen nagy arányban képviseltetik magukat a francia enciklopédisták művei. Az európai felvilágosodás szellemi termésének Magyarországra áramlásakor, II. József majd II. Lipót uralkodása alatt, az ifjú testvérpár az északkeleti megyékben különösen aktív reformer nemesség belső köréhez tartozott, szabadkőművesek voltak. A francia nyelvű könyvek gyűjtése a napóleoni időkben is folytatódott, mellette azonban német, olasz és sok magyar könyv is gyarapította gyűjteményüket. Külön vizsgálatot érdemel egy pergamenkötésű régi könyvanyag, melynek több kötetében Barkóczy IV. János monogramja szerepel, mellette egy 1824-es évszámmal. Ezt az állományt feltételezésünk szerint egyben vásárolhatta meg. A testvérek közül Ferencnek születtek gyermekei, egyetlen fia, V. János már zömmel Bécsben élt.⁷⁸ Ekkor a német és angol nyelvű kiadványok száma gyarapodott, majd lánya, Hadik-Barkóczy Ilona révén előtérbe kerültek az újabb kiadású klasszikus latin művek, mert a grófnő nagy latinista volt, előszeretettel beszélgetett latinul, és görögül is megtanult. Több nagy európai folyóiratra előfizetett, így képezi részét az Akadémia Könyvtárba került állománynak több évfolyamnyi bekötött francia és más folyóirat. Id. Hadik-Barkóczy Endre közismert művészetpártolóként, műkedvelőként (hat éven keresztül elnökölte az Iparművészeti Társulatot, munkáját komoly elismerés övezte) bizonyára számos művészeti könyvet szerzett be, de ezekből csak néhány maradt fenn mutatóba, jelezve, hogy milyen értékes albumok alkothatták a Barkóczy-könyvtár 20. századi rétegét. Mindazonáltal egyértelműen megállapítható, hogy a hitbizományi birtok majd tizedére csökkenésével a könyvgyűjtés üteme az I. világháború után lelassult. Ugyanakkor több kötetben feltűnik id. Hadik-Barkóczy Endrének Zichy Klára édesanyjának, Zichy Rezsóné Péchy Jacqueline híres enyickei könyvtárának pecsétje.⁷⁹ Zichy Rezsóné férje halála után komoly vagyont örökölt. Ennek része volt az abaúji Enyickén országos hírnévre szert tett kastély és park. A kastélyban jelentős könyvtár jött létre, a György Aladár-féle könyvtárstatisztikában részletes leírását kapjuk.⁸⁰ A mintegy ötezer köte-

⁷⁷ Barkóczy V. Ferenc (1859?–183?) fiemei kormányzósági ülnök, 1791-től 1803-ig helytartósági tanácsos, majd Pest vármegyei főispáni helyettes (administrator). Barkóczy IV. János (?–?) a tiszántúli kerület királyi biztosa (1827-től). Mindketten a miskolci Erényes Világpolgárok páholy tagjai, Kazinczy Ferenc páholytársai. A három kézirat katalógus az ő idejükben készült.

⁷⁸ Barkóczy V. János (1798–1872) konzervatív párti politikus, 1860 után zászlósúr, királyi főudvarmester és v. b. titkos tanácsos.

⁷⁹ Zichy Rezsóné Péchy Jacqueline (1846–1915) 1914-ben, mint egyetlen örökös, nemcsak a Péchy-vagyont (pl. Boldogkőváralját), hanem a közben rászállt egész Meskó- és Fáy-hagyatékot is gyermekeire testálta. Öt leánya és két fiú gyermeke közül Zichy Eleonóra először Andrassy Tivadar, majd annak halála után az öccse, ifj. Andrassy Gyula felesége lett.

⁸⁰ „gr. Zichy Rezsó könyvtára Abaujenyickén. 1865-ben egyesítettett b. Mesko Jakab könyvgyűjteményével. A könyvek külön szobában, tölgyfa-szekrényben vannak elhelyezve. A kötetszám mintegy 5000. Van egy külön mintegy 250-re menő gyermekkönyvtár válogatott magyar, német,

tes gyűjteményben domináltak a régi könyvek. Ebbe a könyvtárba olvadt bele Zichy Rezsóné révén 1865-ben báró Mesko Jakab könyvtára is, aki Zichyné apai nagyapja volt. Az enyickei könyvtárból számos kötet került a Hadik-Barkóczy-könyvtárba, de nem tudni, hogy mekkora arányban: Zichy Rezsóné 1915-ben bekövetkezett halála után lehetséges, hogy a könyvek egy részét Zichy Klára örökölte.⁸¹

A Barkóczy család kiválóbbnál kiválóbb generációi majd kétszáz éven át a teológia, történelem, politika, filozófia, klasszikus és modern irodalom területéről gyűjtötték az európai könyvtermés legjavát. Könyveiken keresztül, melyek számtalan módon őrizték meg az olvasás, a használat nyomait, sokoldalúan feltárható a könyvtár és gyűjtőinek szerves kapcsolata.

Granasztói, Olga

L'histoire rocambolesque de la bibliothèque de la famille Hadik-Barkóczy du 18e siècle jusqu'à 2022

La bibliothèque de la famille Hadik-Barkóczy est l'une des plus importantes collections fondées au 18e siècle par des aristocrates hongrois. Installée dans le château de Pálóc (aujourd'hui Pavlovce nad Uhrom en Slovaquie), enrichie par cinq générations jusqu'à la fin de la Seconde Guerre mondiale, elle incarne à la fois le cosmopolitisme et le patriotisme de l'élite sociale et culturelle hongroise. La grande partie de la bibliothèque fut transférée à Budapest au début du 20e siècle où elle a survécu au siège de Budapest. Quant à son sort après la guerre, elle fait exception parmi les collections privées de la noblesse qui furent en grande partie détruites ou spoliées par les soldats allemands ou russes ; les plusieurs milliers de livres de la famille Hadik-Barkóczy sont restés intacts à leur place jusqu'à 1948, lorsque la police politique du parti communiste hongrois a saisi le palais et enlevé la moitié des livres. Par le soin du commissariat chargé de la sauvegarde des collections privées, les livres saisis étaient finalement donnés en dépôt à la bibliothèque de Baja, où les plusieurs milliers de tomes anciens sont entrés dans la collection de la bibliothèque publique de la ville. Quant à l'autre partie de la bibliothèque Hadik-Barkóczy, elle a connu un sort exceptionnel. György Györffy, historien de grande réputation, ami du propriétaire, l'a sauvée en prenant un risque important, et l'a cachée jusqu'à ce que la grande partie de la collection n'arrive à son domicile, où elle fut conservée pendant près de quatre vingts ans, puis vendue à la Bibliothèque de l'Académie des Sciences hongroise. L'étude retrace l'histoire hors du commun de cette collection toute aussi exceptionnelle.

Keywords: 18th century literature, 20th century history of Hungary, library history, book collecting.

francia s angol ifjúsági iratokkal. Régi hiányos könyvjegyzék van. Régi könyvek s térképek nagy számmal fordulnak elő. Van sok szent kép, egyszerűen albumba ragasztva: u. m. 240 kép, mely egyes szentek kínzását ábrázolja; igen régi fametszetek.” GYÖRGY 1886, i. m. II, 948.

⁸¹ Az enyickei kastélyt 1945 után lebontották. A gazdag könyvtárról semmi további részletet nem lehet tudni.